

**Ботнаренко Ірина Анатоліївна,**  
старший науковий співробітник  
наукової лабораторії з проблем протидії  
злочинності Національної академії  
внутрішніх справ, кандидат юридичних  
наук

## **ПРОЄКТ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ**

Українське суспільство давно потребує суттєвих змін в кримінальному законодавстві, що обумовлюється рядом причин. Серед них можна назвати: 1) численні хаотичні зміни та поправки до статей, що досить часто необґрунтовані і безсистемні, а також не відповідають нормам міжнародного права та потребам слідчої судової практики; 2) внутрішні *суперечності, прогалини та неточності*, що містить чинний закон про кримінальну відповідальність, створюють можливості для зловживання при їх застосуванні, а також свідчать про прорахунки суб'єктів здійснення кримінально-правової політики держави. Це, у свою чергу, має наслідком втрату якості та дійової ефективності застосування закону, його адекватної спроможності захищати суспільство від протиправних посягань, а також істотне порушення прав людини. Тож не буде перебільшенням стверджувати, що чинний Кримінальний кодекс вже не відповідає повною мірою нинішнім потребам суспільства і держави, а також і сучасній теорії кримінального права.

Тому Робочою групою з розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, утвореної згідно з Указом Президента України від 7 серпня 2019 року № 584/2019, було підготовлено перший варіант проекту Кримінального кодексу (далі – КК), який був опублікований 15 вересня 2020 року. Беззаперечно, КК є важливою складовою законодавства України, а тому необдумані та невиважені зміни в його змісті можуть потягнути за собою негативні наслідки як для роботи правоохоронних органів, так і для правової системи в цілому. Крім того, вони можуть стати причиною істотного порушення прав і свобод людини і громадянина у сфері захисту від злочинних посягань, та уникнення відповідальності особами, які вчинили протиправне діяння.

Запропонований проєкт КК суттєво відрізняється від чинного. Так, зміни зазнала структура кодексу, хоча і збережений принцип пандектної системи – поділ на загальну та

особливу частину. Загальна частина проєкту КК складається з трьох книг: 1) про кримінальний закон; 2) про злочин; 3) кримінально-правові засоби.

Особлива частина проєкту кодексу містить п'ять книг стосовно злочинів проти: а) прав людини; б) суспільства; в) власності, фінансів і господарської діяльності; г) інтересів держави; д) основ міжнародного гуманітарного права та міжнародного правопорядку.

Аналіз розділів та статей нового КК України дає підстави стверджувати, що в ньому знайшли відображення найпрогресивніші та найдемократичніші положення: статті нумеруються за номером книги, розділу та статті (наприклад, стаття 2.1.1. Злочин). Така нумерація є дещо незвичною для сприйняття, і на наш погляд, може створити незручності в правозастосовчій практиці, а тому заважатиме застосуванню законодавства пересічними громадянами.

Щодо дотримання принципу конституційної відповідності, відмітимо, що у ч. 2 ст. 1.1.1 Розділу 1.1. Загальної частини проєкту КК передбачається, що цей Кодекс ґрунтується на Конституції України. Якщо в інших нормативно-правових актах України питання, визначені у частині 1 цієї статті, вирішується інакше, ніж цим Кодексом, то застосовуються положення цього Кодексу. Отже, згідно із принципом конституційної відповідності КК не може як в цілому, так і в частині його окремих інститутів суперечити Конституції. Таким чином, проєкт максимально узгоджений з положеннями Конституції України, які мають пріоритетне значення для розвитку кримінального законодавства.

На наше переконання, проєкт достатньо цікавий та змістовний. Зокрема, з'явилися такі нові поняття, як «неналежний потерпілий», «молода особа», «неналежний предмет», «заподіяння шкоди за згодою», «заподіяння шкоди під час занять спортом», «вчинення злочину у зв'язку з реалізацією потерпілою особою суб'єктивного права чи виконання нею юридичного обов'язку в інтересах суспільства або правосуддя», «конклюдентні дії» тощо. Кримінальні правопорушення поділятимуться на кримінальні проступки та злочини. Передбачено десять ступенів тяжкості злочинів. Окремим розділом закріплено дев'ять принципів кримінального закону. Вперше передбачено кримінально-правові заходи, спрямовані на превенцію вчинення особою нових злочинів (пробація, електронний моніторинг, реституція, обмежувальні

заходи та інші). Введено поняття «розрахункова одиниця» та визначено її розмір – 100 гривень. Необхідність такої зміни обумовлюється потребою визначати розміри заподіяної злочином майнової шкоди, розміри покарань майнового характеру, зокрема штрафи, а також виключити нічим не обґрунтовану прив'язку положень кримінального закону до податкового законодавства. Декриміналізовано діяння, суспільна небезпечність яких не є великою і боротьба з якими вважається достатньою шляхом застосування заходів адміністративно-правового, дисциплінарного, цивільно-правового або іншого впливу. Проект також містить нові види злочинів. Позитивним моментом є встановлення заборони внесення змін до проекту частіше, ніж раз на рік, що є «стримуючим» фактором появи значного масиву доповнень. Значно підвищено суми штрафів за вчинення кримінальних правопорушень, що. Такі доповнення, на нашу думку, є слушними та заслуговують на позитивну оцінку.

Разом з тим, новий законопроект, не дивлячись на появу значної кількості новацій, на наш погляд, не вирішує всі проблеми, містить суперечливі положення, а, відтак, потребує ретельного аналізу та доопрацювання.

Зокрема, у ньому:

1) міститься значна кількість малозрозумілих термінів і понять (вразлива особа, педагогічна або соціальна занедбаність, економічна недостатність, рефлекторні реакції), недосконале (недбале) їх формулювання та тлумачення (щире каяття, шкода здоров'ю, торгівля неповнолітньою людиною, домашнє насильство тощо):

а) «щире каяття» – надто громіздке визначення. На наш погляд, передбачення в законі такої ознаки, як «висловлення жалю щодо такої поведінки» є недоцільним, оскільки аж ніяк не свідчить про дійсне визнання особою своєї вини. І, навпаки, в інших випадках винна особа може демонструвати лише своїми діями бажання виправити ситуацію. Тому, на наше переконання, доцільним було б визначити щире каяття як дійсне відверте визнання своєї вини та здійснення реституції та/або компенсації;

б) «шкода здоров'ю» – визначається як порушення анатомічної цілості або функціональної придатності тканини чи органу тіла людини. А якщо шкода завдана психічному здоров'ю?

в) «торгівля неповнолітньою людиною» – проект КК оперує поняттям «неповнолітня особа».

г) визначення «суб'єкта злочину», передбачене в ст.2.2.1 занадто широке, окрім того, ч. 1 ст. 2.2.6. знову-ж-таки містить визначення суб'єкта злочину, хоча диспозиція стосується віку кримінальної відповідальності.

2) недоліком указаного проєкту також є наявність громіздких статей, перенасичених регулятивними приписами, що призводить не лише до ускладнень під час внесення до них наступних змін, але й у процесі їх застосування (ст.4.6.3 «Домашнє насильство» Розділу 4.6. проєкту КК);

3) в ст.ст. 2.2.1 та 2.2.4 проєкту КК міститься колізія. Так, в ст. 2.2.1 визначено, що суб'єктом злочину є осудна фізична особа, а в ст. 2.2.4 закріплено положення, що обмежено осудна особа є суб'єктом злочину. На наш погляд, логічним буде визначення суб'єкта злочину як «осудної або обмежено осудної фізичної особи...», а відтак, положення ч.2 ст. 2.2.4 проєкту КК виключити.

В п. 4 ст. 2.2.6 «Вік суб'єкта» доцільно передбачити положення про визначення дня народження особи, дані про вік якої невідомі, а відтак встановлюються судово-медичною експертизою;

4) положення проєкту КК про визнання особами похилого віку (тобто, таку яка досягла 70-річного віку) не узгоджується з Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», у ст. 26 якого громадянами похилого віку визнаються особи, які досягли пенсійного віку, а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року;

5) в ст. 1.1.1 Розділу 1 зазначено, що КК є «єдиним законом України, який на засадах верховенства права регулює суспільні відносини між державою, потерпілими особами та особами, які вчиняють передбачені цим Кодексом діяння». Якщо КК є єдиним законом, тоді як бути, наприклад, з законами про скасування (втрату чинності) того чи іншого припису кримінального закону?

б) відсутнє поняття підстав кримінальної відповідальності;

7) на нашу думку, КК доцільно доповнити статтею «Об'єкти кримінально-правової охорони» з чітким переліком таких об'єктів, які підпадають під сферу кримінально-правової охорони;

8) у п. 4 ст. 1.2.6 Розділу 1.2. «Принципи кримінального права» незрозуміло, що мав на увазі законодавець, коли зазначив, «здійснення прав особи, яка вчинила діяння,

передбачене цим Кодексом, не має шкодити правам потерпілої особи та інтересам суспільства»;

9) ч. 5 ст. 2.3.1. Розділу 2.3. міститься положення, що «особа підлягає відповідальності за вчинення злочину з необережності лише у випадках, передбачених у статтях Особливої частини цього Кодексу». Вважаємо таке закріплення цього положення зайвим, оскільки, у ст. 2.1.1. проекту КК чітко прописано, що злочином є діяння, яке: а) є протиправним, тобто порушує норму приватного або публічного права, та б) відповідає складу злочину, передбаченому цим Кодексом. Склад злочину, як відомо, містить об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону. Відповідно, відсутність суб'єктивної сторони виключає злочинність діяння;

10) сумнівним видається положення ч. 1 ст. 3.10.2 щодо застосування кримінально-правових засобів щодо неповнолітньої або молодшої особи з урахуванням рівня її інтелектуального розвитку (тобто, рівня і швидкості розумових процесів), правильніше буде урахувувати її психологічний розвиток (процес накопичення кількісних та якісних прогресивних змін психіки, що зумовлюють формування особистості);

11) в ст. 1.1.2 проекту КК визначено, що «КК має своїм завданням убезпечення від злочинів». З огляду на тлумачення поняття «убезпечення», що означає безпеку, вважаємо більш логічним замінити його на охорону або забезпечення, що узгоджується з нормами Основного Закону нашої держави (ст. 3 КУ).

12) невинуватне, як на наш погляд, скорочення переліку покарань до штрафів та ув'язнень. Так, згідно зі ст. 3.1.3. Розділу 3.1. проекту КК, штраф не призначається, якщо засуджена особа не має доходу або майна, достатніх для сплати штрафу, чи його стягнення поставить таку особу у стан крайньої нужди. Якщо особі призначено штраф, який вона не спромоглася сплатити, то все одно вона буде засуджена до ув'язнення за ухилення від сплати штрафу або штраф перерахують на ув'язнення. Крім того, через обмежений законодавством перелік видів покарань, зовсім мало заходів кримінально-правового впливу можна застосувати щодо неповнолітнього (штраф – за умови самостійного доходу, довічне ув'язнення – не призначається особам до 21-річного віку).

Таким чином, підсумуємо, в проекті КК залишається багато відкритих питань, які потребують доопрацювання. На наш погляд, частина положень проекту КК є недостатньо чіткою та місцями незрозумілою для однозначного їх сприйняття та

застосування в подальшому. Текст законопроекту перезавантажений надлишковими словами та навіть реченнями, що підвищує ризик неправильного тлумачення, різночитання або однорідності в його застосуванні. Однак, наукові дискусії з обговорення нововведень до КК тривають, тож залишається лише побажати його розробникам плідних думок та вдалих наукових ідей в роботі з удосконалення положень кримінального закону та формулюванні їх з урахуванням принципів демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини, та відповідно до вимог міжнародно-правових актів.

***Боровенко Володимир Микитович,***  
доцент кафедри кримінального  
права, кримінального процесу  
та криміналістики Національної академії  
СБ України, кандидат юридичних наук,  
доцент

## **ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ: ДОСВІД КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ РОДИНИ**

Цілком доречно Баулін Ю.В. підкреслює, що сучасна теорія і практика запобігання та боротьби зі злочинністю уже давно не тішить ілюзіями стосовно того, що єдиним основним засобом в цій сфері є виключно право [1, с. 878].

По-перше, чинний КК України на сьогодні містить низку антиконституційних норм (зворотна чинність) та інститутів (звільнення від кримінальної відповідальності, кримінальне правопорушення та кримінальний проступок); колізійних норм («юридична особа» – не визначено поняття, конститутивні ознаки та види; «посадові особи іноземних держав які здійснюють функції держави...(у себе дома!)» → (ч. 4 ст. 18), – а вони ж мають імунітети!, а також інші некоректності – (НМДГ – 17 грн. – рахуємо через «прожитковий мінімум», а не як сказано: «цього Кодексу» (ч. 2 ст. 53); чого варті «вори в законі» та «злочинна спільнота» (ст. 255)!) тощо. Все це наслідок безсистемного і некваліфікованого втручання в систему чинного законодавства.

Саме тому майбутній КК України має бути виваженим, самостійним, теоретично та термінологічно витриманою збіркою правоохоронних норм із самостійним предметом правового регулювання, що відповідатиме сучасним невідчужуваним інтересам особи, суспільства та держави.